

Кубань

КУБАНСЬКІ ЗГАДКИ Й СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Понад сорок років минуло з того часу, коли я вперше приїхав на Кубань й оселився на хуторі Пересип Темрюцького району, тоді ще рибальське поселення Пересип являло собою довгий ряд турлучних* хатинок під очеретяними дахами на вузькій піщаній косі між Азовським морем та плавнями Ахтанизівського лиману, з якого до моря витікає Пересипським гирлом Кубань (після того, як наприкінці 60-х років ураганна майстра** змила основну частину Пересипу – Калабатку та Підмаячне, селище було переселене на високий правий берег гирла). На противагу одноманітній рівнині правобережного Прикубання, де в 1792–1794 роках було розселене Чорноморське козацьке військо, територія Таманського півострова, що належала Титарівському та Вищестеблівському куреням, має вельми пересічений рельєф. Ахтанизівський лиман оточений високими горбами, які називають Орловою горою, горою Дубовий ринок, Дігтяною, Борисовою, Цимбалами. У козацькій Станиці Ахтанизівській (по-місцевому Охтанизівці) стоїть висока конічна гора Блювака – постійно діючий грязевий вулкан.

Кубанський край мене дуже цікавив відтоді, як його вперше побачив, і, хоча давно переїхав в Україну, нема того року, щоб кількаразово не відвідав Охтанизівку та Старотитарівку, де маю багато родичів по дружині-козачці. Цікавлячись українською козаччиною, подорожував по території Чорноморського козацького війська, побував у всіх 38 станицях – куренях.

З самого початку перебування на Кубані мене не залишало відчуття, що це Україна,

степова її частина. Природа, сільська архітектура, звичаї, побут, страви – як в Україні. Мова населення була дуже схожа на ту, якою розмовляють у наддніпрянських районах Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

У ті повоєнні роки по станицях скрізь звучали пісні. Співали на роботі, співала молодь вечорами на вулиці, збиралися на гулянки родичі та приятелі. Це були суціль українські пісні. Несподіванкою для мене було те, що на гулянках, де збиралися старші за віком люди, часто співали „Ще не вмерла Україна”, хоч на нашій Східній Україні цієї пісні я зроду не чув, лише знав, що є такий заборонений націоналістичний гімн. Російських пісень не співали.

Дуже гарно справляли весілля, колядували й щедрували. За стародавнім обрядом було відсвятковане й моє весілля в Охтанизівці.

Тепер цього нема. Співають рідко й лише на гулянках літні люди. Молодь не знає весільних пісень, тому весілля надто спрощені.

Працював я в пересипському цеху Темрюцького рибзаводу на різних роботах, бував від того цеху в морських експедиціях вздовж Азовського та Чорноморського узбережжя, а також на жнивях у колгоспах. Тому мав нагоду спостерігати за людьми.

Тоді на рибних промислах постійно працювало багато станичан, які не хотіли йти до колгоспу, тоді як до революції це було заняття виключно приїжджого населення, що не мало землі (земля була власністю козацького війська). Пересипці вороже ставилися до козаків, віддячуючи їм за колишню козацьку привілейованість. Залякані багаторічними репресіями, козаки не

висловлювали свою неприязнь навзаєм. Влада була прихильна до іногородніх, що під час громадянської війни були на боці більшовиків. Відомий на всю округу копач колодязів дід Хвалюн застерігав мене не ходити на побачення до дівчини в станицю: „Не ходи туди, то враги наші!”.

У повоєнні часи в станицях рідко хто говорить російською мовою, а коли це була місцева людина, то з неї сміялися, мовляв „чтокає і какає”. Мова пересипців трохи відрізнялася од мови станичан. Так, вони замість звука „о” в багатьох словах вимовляли „а” („вани”, „хадили”, „рабили” тощо).

До пересипського рибальського колгоспу належала старотитарівська бригада, що рибалила не на морі, а в гардах на протилежному березі лиману. І як, бувало, привезуть ті рибу, то пересипці з них глузують: „Титарівці та ще й га!” Кпинили з них за те, що вони говорили повільно й вагомо („наче печатку ставлять”) і вживали як відгук на звертання слово „га”, тоді як пересипці відгукуються словом „шо”.

Проте ні пересипці, ні станичани не усвідомлювали себе українцями. Свою мову вони називали „нашою, станичною балачкою”, а російську – „городською” („по-городському балакає”). Себе називали руськими, бо „так у паспорті стоїть, а начальство ж краще знає, як правильно”. Росіян іменували кацапами. У діда Григорія Ковальського, у якого я більше року прожив на Пересипі, найгірша лайка була: „А бодай тебе москаль забрав”.

З початку 30-х років на Кубані інтенсивно проводиться політика русифікації. Ще моя своячениця 1923 року народження починала ходити до української школи, яку невдовзі було ліквідовано. Тоді ж у паспортах українського населення ставили запис „русский”. Я сам був свідком, коли в Охтанізівському паспортному столі молодій приїжджій дівчині, батьки якої були українцями з Чернігівщини, вписали до паспорта „русская” на тій підставі, що вона народилася в РРФСР. На моє зауваження щодо не правильності такого запису завідуючий паспортним столом Сава Гербель застеріг: „Иди, не баламуть людей!”.

З іншого боку, коли я переїхав на Донеччину, моїй дружині при заміні паспорта

не вдалося записатися українкою. Писала вона заяви і до обласного, і до республіканського паспортних управлінь МВС, пояснювала, що вона з діда-прадіда походить від українських запорозьких козаків (батько Денисенко, а мати Любенко), але відповіді були короткі й категоричні: національність міняти не можна. Хоч просила вона не змінити національність, а відновити справжню. Начальник міського паспортного відділу порадив припинити клопотання, а бути українкою в душі.

Порівнюючи мовну ситуацію повоєнних часів і нинішню, можна говорити про значні успіхи русифікації. Особливо це стало помітно протягом останнього десятиріччя. Раніше, незважаючи на російську школу, діти виростали україномовними під впливом сім'ї. Ще двадцять років тому директор школи скаржився мені, що ніяк не можуть викоринити „хохлацкий язык” зі школи. Учні завчене завдання відповідали по-російському, а на будь-яке інше запитання відповідали „по-хохлацки”. Тепер уже в зв'язку з організацією дитячих ясел та садочків „со строгим языковым режимом” не стало україномовних дітей. Я часто спостерігав, що діди й батьки в сім'ях розмовляють українською, а діти дошкільного та шкільного віку – лише російською мовою.

Великий вплив на процес русифікації справляє значний наплив російського населення, особливо начальства. Із запровадженням на Таманському півострові виноградарства були організовані радгоспні відділення, де поселялися приїжджі з центральної Росії. Багато наїхало військових відставників, що в свою чергу залучили до переселення родичів та знайомих.

Перша спроба організованого переселення до Охтанізівки росіян була ще до війни. Це добре пам'ятають мої родичі. На місце виселених зі станиці розкуркулених козаків було привезено кілька сімей з Росії. Вони звертали на себе увагу вбогістю та неохайністю, проте були сповнені пихи і зневаги до хохлів!! Їм надавалися керівні посади в колгоспі та установах. Проте їхні нащадки в україномовному середовищі швидко зукраїнізувалися.

Радянська влада вороже ставилася до козаків, винищувала особливо активну частину

їх, постійними утисками викорінювала козацьку самосвідомість. Слово „козак” набуло образливого значення. За всі роки мого знайомства з Кубанню надзвичайно рідко траплялися люди, що пишалися своїм козацьким походженням. Ось характерний приклад. Коли теща приїхала до нас у гості й один мій знайомий сказав їй комплімент, як козаці, то був приголомшений її обуренням. Вона вигукувала: „Да, ми козаки! Ну то й що ж, що ми козаки? А хіба козаки не люди? Мій чоловік, як козак, загинув на фронті!..” Довго їй довелося переконувати в прихильному ставленні мого знайомого до козацтва.

Останнім часом на Кубані козацтво відроджується. Нещодавно в Охтанізівці відбулася рада козаків станиці. Обрано отамана, писаря, суддю. Священик освятив прапор, склали присягу. Ходять чутки про автономію Кубані. Побутують різні думки про майбутнє козацтва. Є сили, що прагнуть спрямувати козацтво на захист „единой и неделимой”. Ось чому в козаки посунули колишні партноменклатурники. В Охтанізівці на колінах цілував хреста на вірність козацтву

донедавній партапаратник, директор виноробного радгоспу – людина приїжджа, не козацького і не українського походження. Можна сподіватися, що ці люди спробують очолити козацький рух. Неважко передбачити й їхнє ставлення до краю предків – України. З’явився ж дехто з кубанців у Придністров’ї „захищати руськоязичних”.

А тим часом у Тамані усі, хто не цурається свого українського козацького родоводу, урочисто відсвяткували 200-річчя початку переселення запорожців на Кубань.

Роман ПОЛЬОВИЙ,
снт. Буча
Київської обл.

Примітки

* Турлук – стіновий матеріал, що являє собою обмазані глиною вертикальні пучки очерету, прив’язані до дерев’яного каркасу.

** Майстра – назва вітру. За давньою місцевою термінологією вітри в залежності від напрямку мають свої назви: майстра – північно-західний, тремунтан – північний, грего – північно-східний, широка – південно-східний, низовка – південний, гарбій – південно-західний, пунент – західний.

ДАВНЯ СЕТЛАІНА

Малоросійські типи. — Types de Petite Russie. № 31.

Вигляд одного з сіл України.
Початок ХХ ст.